

5. ΜΥΚΗΝΑΪΚΟΙ ΤΑΦΟΙ ΑΛΥΚΗΣ ΓΛΥΦΑΔΑΣ

Νέα ανοικοδόμησις οικίας παρά τούς πέρυσιν αποκαλυφθέντας, παρὰ τὴν Ἑλυκὴν Γλυφάδα, θαλαμοειδεῖς, Μυκηναϊκῶν χρόνων, τάφους¹, κατέστησεν ἀναγκαίαν τὴν περαιτέρω σκαφικὴν ἔρευναν, τὴν ὁποίαν ἀνέλαβον καὶ πάλιν κατὰ μῆνα Μάϊον δαπάναις τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. Εἰς τὰς ἀνασκαφὰς ταύτας ἔλαβον μέρος ὁ ἐπιμελητὴς Εὐθ. Μαστροκόστας, ἡ κ. Μ. Ἀναγνωστοπούλου καὶ ὁ ἀρχιτέκτων Μουτσόπουλος, ὅστις καὶ ἐξεπόντησεν, ἐντολῇ τῆς Ἑταιρείας, πλήρη σχεδιογράφησιν καὶ ἀποτύπωσιν τῶν ἀποκαλυφθέντων τάφων.

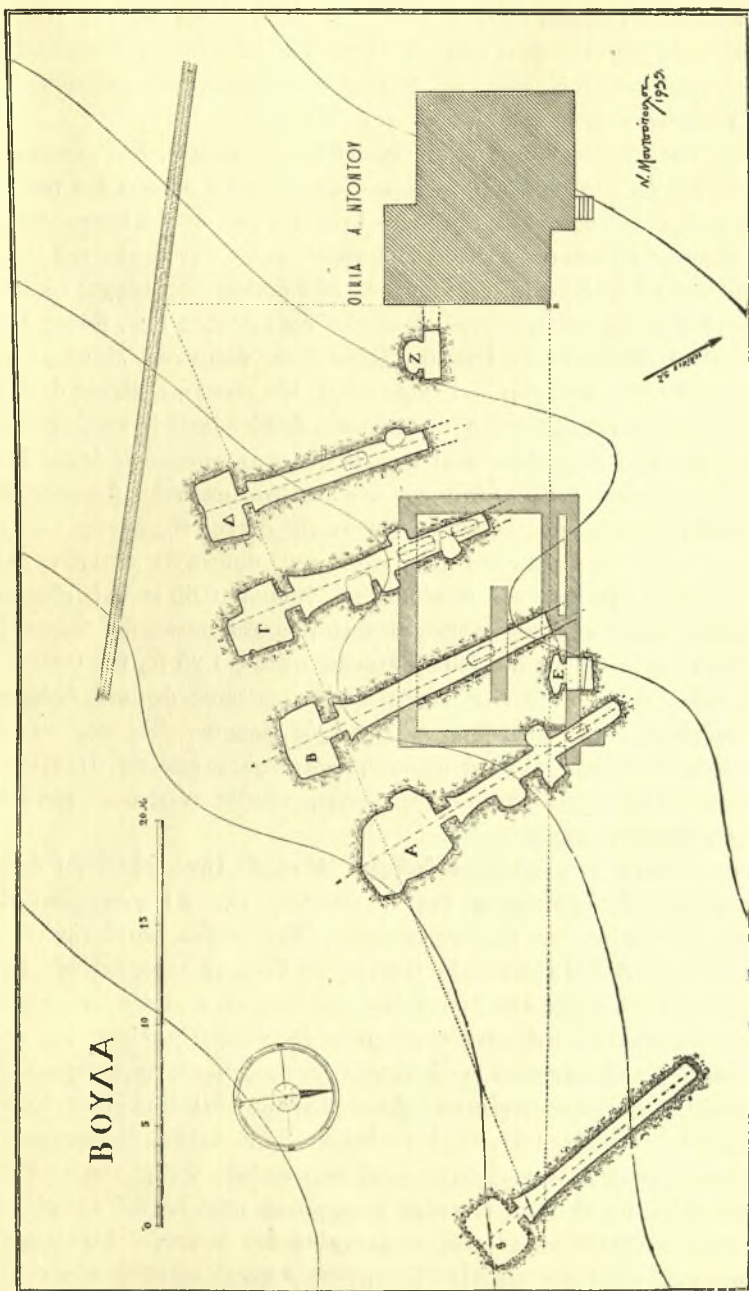
Ἡ ἀνασκαφὴ ἐγένετο δυτικῶς τῶν πέρυσιν ἀνασκαφέντων τάφων, ἔνθα κατὰ τὴν ἐσκαφὴν θεμελιῶν διὰ τὴν ἀνοικοδόμησιν οικίας ἀνεφάνησαν λαξεύσεις ἐντὸς τοῦ μαλακοῦ βράχου, ὑποδεικνύουσαι τὴν ὑπαρξιν θαλαμοειδῶν τάφων. Ὅτι ὑπῆρχον ἐκεῖ καὶ ἄλλοι πολλοὶ τάφοι δὲν ἦτο ἄγνωστον, διότι τὸ νεκροταφεῖον ἐκτείνεται εἰς ἱκανὴν ἀπόστασιν καὶ πρὸς Νότον καὶ πρὸς Δυσμᾶς, ἀλλ' ἡ ἀπαλλοτριώσις τοῦ χώρου μὲ τὴν σημερινὴν ὑπερτίμησιν τῶν οἰκοπέδων ἦτο δύσκολος καὶ ἐκρίθη πρὸς τοῦτο σκόπιμον ὅπως οἱ τάφοι ἀποτυπωθῶσιν ἐπακριβῶς καὶ ἀφεθῆ ἑλεύθερος ὁ χώρος πρὸς ἀνοικοδόμησιν.

Ἀνεσκάφησαν δὲ ἐφέτος 4 περαιτέρω τάφοι καὶ δύο αὐτοτελεῖς κόγχαι, σημειούμενα ἐν τῷ σχεδίῳ διὰ κεφαλαίων γραμμάτων Α - Ζ (εἰκ. 1).

Καὶ ἐνταῦθα τὸ ἔδαφος τῆς περιοχῆς τῶν τάφων εἶναι ἰσόπεδον καὶ οὐδαμοῦ παρατηρήθη τυμβοειδῆς ἕξαρισις. Μόνον κατὰ τὴν πρὸς Νότον πλευρᾶν, ἔνθα εἶναι λελαξευμένοι οἱ θάλαμοι τῶν τάφων, ὑπάρχει μικρὰ ἀνύψωσις ὀφειλομένη εἰς τὴν φυσικὴν χαμηλὴν ἕξαριν τοῦ ἔδαφους, ἣτις ἦτο ὑψηλοτέρα κατὰ τούς παλαιούς χρόνους, καὶ εἰς τὴν βορείαν πλαγίαν τῆς ὁποίας εἶχον σκαφῆ οἱ τάφοι. Ἀπέχει δὲ ὁ πρῶτος, ὑπὸ τὸ γράμμα Α σημειούμενος τάφος, ἀπὸ τοῦ πέρυσιν ὑπ' ἀριθ. 8 τάφου περίπου 15 μέτρα, ὥστε νὰ ὑπολογίσωμεν ὅτι ἐντὸς τοῦ χώρου τούτου ὑπάρχουν εἰσέτι 4 τάφοι, λαμβανομένης ὑπ' ὄψιν τῆς μεταξὺ τῶν τάφων ἀποστάσεως, ἣτις κυμαίνεται μεταξὺ τῶν 3 ἕως 4 μέτρων.

Τάφος Α. Ἐκ τῶν ἀνασκαφέντων τάφων ὁ Α ἦτο ὁ μεγαλύτερος καὶ πλουσιώτερος. Ὁ δρόμος τοῦ τάφου τούτου ἔχει κατεύθυνσιν ἐκ Βορρᾶ πρὸς Νότον, ὡς καὶ τῶν λοιπῶν, μετὰ μικρᾶς τινος ἀποκλίσεως πρὸς Δυσμᾶς. Ἔχει

¹ ΠΑΕ 1954, σ. 72 κ.έ.

Είχ. 1. Γενική κάτοψις τῶν τάφων.

μῆκος 9.80 μ. καὶ πλάτος 0.80 μ. κατὰ τὴν ἀρχὴν εὐρυνόμενος, ἐφ' ὅσον προχωρεῖ πρὸς τὴν εἴσοδον, μέχρι 1.40 μ. Τὸ δάπεδον τοῦ δρόμου εἶναι, λόγῳ τοῦ ἐπιπέδου τοῦ ἐδάφους, ἱκανῶς κατωφερές, περισσότερον εἰς τὴν ἀρχὴν, ὀλιγώτερον πρὸς τὴν εἴσοδον τοῦ θαλάμου.

Κατὰ τὰς πλευρὰς αὐτοῦ ἔχουν λαξευθῆ τρεῖς κόγχαι, δύο μὲν κατὰ τὴν ἀριστερὰν μία δὲ κατὰ τὴν δεξιάν, σημειούμεναι ἐν τῷ σχεδίῳ διὰ τοῦ γράμματος α μικροῦ καὶ ἀραβικῶν ἀριθμῶν 1-3. Ἐκ τούτων ἡ α1 κατὰ τὴν ἀριστερὰν πλευρὰν εὐρίσκεται πολὺ πλησιέστερον πρὸς τὴν ἀρχὴν τοῦ δρόμου ἀπέχουσα ἀπ' αὐτῆς 3.50 μ. περίπου, τὸ δὲ δάπεδον τῆς κόγχης εὐρίσκεται εἰς τὸ αὐτὸ ἐπίπεδον πρὸς τὸ τοῦ δρόμου. Ἔχει πλάτος 1 μ., βάθος 1.20 μ. καὶ ὕψος 0.75. Ἐκλείετο δι' ἰσχυρᾶς ξηρολιθιδῆς, ψαμμίτου λίθου, εὐρισκομένου εἰς τὴν γύρω περιοχὴν καὶ ἐντὸς αὐτῆς δὲν εὐρέθη σκελετὸς ἀλλὰ τρία μόνον ἄγγεϊα, ἀσκοειδῆς ἄνευ διακοσμήσεως, βαθὺ κύπελλον μεθ' ὀριζοντίας λαβῆς καὶ γραπτοῦ δακτυλίου περὶ τὸ χεῖλος καὶ πρόχους μεθ' ἀπλῆς ἐκ δακτυλίων διακοσμήσεως. Εἶναι πιθανὸν ὅτι περιεῖχε σκελετὸν βρέφους, ὅστις ἀπεσαθρῶθη ἐντελῶς κατὰ τὴν κατάρρευσιν τῆς στέγης τῆς κόγχης.

Ἡ α2 κόγχη εὐρίσκετο καὶ αὕτη κατὰ τὴν ἀριστερὰν πλευρὰν ἀλλ' ὁ πυθμὴν αὐτῆς ἀπέχει ἀπὸ τοῦ δαπέδου τοῦ δρόμου 0.65 μ. καὶ εὐρίσκεται πλησιέστερον πρὸς τὴν πρόσοψιν τοῦ θαλάμου, ἀπέχουσα ἀπ' αὐτοῦ 2.25 μέτρα. Ἐκλείετο καὶ αὕτη διὰ λίθων ἔχουσα πλάτος 1.25 μ., ὕψ. 0.80 μ. καὶ βάθος 1.30 μ. περίπου. Ἐντὸς αὐτῆς εὐρέθη σκελετὸς ὠρίμου ἀτόμου μὲ συνεσταλμένα τὰ σκέλη καὶ τὴν κεφαλὴν πρὸς Βορρᾶν. Ἐκ τῆς πτώσεως μεγάλου λίθου ἐπ' αὐτοῦ τὰ ὀστέα προωθήθησαν πρὸς τὸν τοῖχον. Πλησίον τοῦ κρανίου κατὰ τὴν βορείαν παρεῖαν τῆς κόγχης εὐρέθη κύλιξ μετὰ γωνιώδους τομῆς ἄνευ διακοσμήσεως.

Πλουσιωτάτη εἰς κτερίσματα ὑπῆρξεν ἡ κατὰ τὴν δεξιάν τοῦ δρόμου πλευρὰν κόγχη α3 εὐρισκομένη ἔναντι ἀκριβῶς τῆς α1 κόγχης καὶ εἰς τὸ αὐτὸ πρὸς τὸ δάπεδον τοῦ δρόμου ἐπίπεδον. Ἔχει πλάτος κατὰ τὴν εἴσοδον 0.95 μ. περίπου, βάθος ἐσωτερικὸν 0.85 μ. καὶ ὕψος τὸ αὐτὸ, ἐκλείετο δὲ διὰ ξηροτοιχοῦ. Ἐντὸς αὐτῆς εὐρέθησαν ἐλάχιστα λείψανα ἐκ τοῦ κρανίου μικροῦ παιδίου καὶ πλούσια κτερίσματα συγκεῖμενα ἐξ ἑννέα εἰδωλίων καὶ ἄλλων κοσμημάτων. Ἐκ τῶν ἄγγείων ἐν εἶναι ψευδόστομος ἀμφορεὺς, ἐν σφαιροειδῆς ἀμφορίσκος (ἀμφότερα κοσμούμενα διὰ γραπτῶν ταινιῶν), ἄλλα ὕδρια, τριδύμοι ἀλαβαστροειδεῖς πυξίδες (πίν. 26 β) συνδεόμεναι διὰ λαβῆς, ἀρτύσημος πυξίς, ἐν θήλαστρον, κύπελλον - ἀρτύτηρ μετὰ ταινοειδοῦς λαβῆς, ἔτερον ἀβαθεὶς καὶ ὠραία κύλιξ, ὕψ. 0.10 μ., ἐκ πηλοῦ ὑποκιτρίνου μετὰ λεπτοῦ ἐπιχρίσματος καὶ στιλπνοῦ καστανοῦ γανώματος, κοσμουμένη διὰ γραπτῶν δακτυλίων καὶ ἀπλῶν σπειρῶν κατὰ τὴν πλατεῖαν ζώνην τοῦ κορμοῦ κάτωθεν τῶν χειλέων. Ἐκτὸς τῶν ἄγγείων εὐρέθησαν πολλαὶ μικραὶ χάνδραι ἐξ ὑαλομάζης, ὄρειας

κρουστάλλου κ.λ.π., ἐγκόλπια ἕξ ὑαλομάζης (πίν. 28α) μετὰ διακοσμήσεως ἐκ σπειρωῶν, τρία πυραμιδοειδῆ κομβία ἐκ στεατίτου καὶ 5 πῆλινα εἰδῶλια, ἕξ ὧν τὰ 4 εἶναι τοῦ σχήματος Φ τὸ δὲ ἄλλο παριστᾷ ζῶον.

Οὕτως ἀποδεικνύεται ἀπαξ ἔτι ὅτι αἱ εἰς τὰ πλευρὰ τῶν δρόμων λελαξευμένοι κόγχαι ἐχρησιμοποιοῦντο διὰ ταφὰς καὶ δὴ παιδίων¹ καὶ οὐχὶ πρὸς λατρείαν². Εἰς ἀπόστασιν 1.80 μ. ἀπὸ τῆς ἀρχῆς εὐρέθη ἔσκαμμένος ἐπὶ τοῦ δαπέδου λάκκος μήκους 1 μ., πλάτους 0.40-0.55 μ. καὶ βάθους 0.70 μ. καλυπτόμενος διὰ πλακῶν ἐκ σχιστολίθου. Ἐντὸς αὐτοῦ εὐρέθησαν λείψανά τινα σκελετοῦ, πιθανῶς παιδός, καὶ δύο κύλικες φέρουσαι μελανὴν διακόσμησιν δακτυλίων. Ἡ ἐπίχωσις ἐντὸς τοῦ λάκκου ἀπετελεῖτο ἐκ νεροχωμάτων καὶ οὐδεμία ὑπῆρξεν ἔνδειξις ὅτι ὁ λάκκος ἐχρησιμοποιεῖται δι' ἄλλον σκοπὸν εἰμὴ διὰ ταφήν.

Ἡ ἐπίχωσις τοῦ δρόμου εἶχε, κατὰ τὴν πρόσοψιν τοῦ θαλάμου, βάθος 2.60 μ., ἕξ αὐτῆς δὲ τὰ ἄνω χῶματα ἦσαν μελανά καὶ ξυθρὰ μέχρι βάθους 0.50 μ. ἐκ τῆς καλλιεργείας τοῦ χωραφίου τὰ δὲ ἄλλα μέχρι τοῦ δαπέδου πηλοειδῆ, ἐκ κιμηλιάς, προερχόμενα ἐκ τῆς σκαφῆς τοῦ μαλακοῦ λευκοφαίου βράχου.

Εἰς βάθος 0.25 μ. ἀπὸ τῆς σημερινῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους εὐρέθη λίθος 0.40 μ. περίπου μήκους, ἐξέχων ὀλίγον τῆς παρεῖας τῆς προσόψεως πρὸς τὸν δρόμον. Σημειωτέον ἐνταῦθα ὅτι καὶ κατὰ τὰς περυσινὰς ἀνασκαφὰς παρατηρήθη ἄνω τῶν προσόψεων τοῦ 5ου καὶ τοῦ 6ου τάφου ἐπίπεδος μικρὸς χῶρος, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ὑπεθέσαμεν ὅτι ἔκειτο λίθος-σῆμα³. Ἄν πράγματι ὁ λίθος οὗτος ἀπετέλει σῆμα ἢ εἰτίθετο ἀπλῶς διὰ τὴν ὑποδεικνύει τὴν θέσιν τοῦ τάφου καὶ δὴ τὸ ἀκριβὲς σημεῖον τῆς εἰσόδου πρὸς τὸν θάλαμον, δὲν δύναμαι νὰ γνωρίζω. Ἄλλ' εἶναι πιθανὴ ἢ δευτέρα αὕτη ὑπόθεσις καὶ ἴσως κατὰ τοὺς ἐπανειλημμένους ἐνταφιασμοὺς δὲν ἠνοίγετο ὀλόκληρος ὁ δρόμος ἀλλὰ μέρος μόνον αὐτοῦ παρὰ τὴν πρόσοψιν τοῦ θαλάμου, ἐπὶ τοῦ ἐγκαρσίου ἄξονος τῆς ὁποίας εἰτίθετο ὁ λίθος ὡς μάρτυς.

Εἶναι προφανὲς ὅτι τὸ σημεῖον ἐνθα εὐρέθη ὁ λίθος ὑποδεικνύει καὶ τὸ ἀκριβὲς ἐπίπεδον τῆς ἀρχαίας ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους. Ὀλόκληρον τὸ ὕψος τῆς προσόψεως εἶναι 2.60 μ. τὸ δὲ πλάτος αὐτῆς ἐπὶ τοῦ δαπέδου τοῦ δρόμου 1.40 μ. καὶ ἐπὶ τῆς κορυφῆς 0.50 μ. περίπου. Διότι ὑπάρχει ἱκανὴ ἀπόκλισις τῶν πλευρῶν τοῦ δρόμου πρὸς τὰ κάτω (εἰκ. 2). Εἰς τὸ κέντρον περι-

¹ Γ. ΜΥΛΩΝΑΣ, *The cult of the Dead in Helladic times*, εἰς *Studies pres. to D. M. Robinson*, σ. 84 κ.έ., καὶ Ὁμηρικὰ καὶ Μυκηναϊκὰ ἔθιμα ταφῆς, εἰς Ἑπετ. Φιλολογ. Σχ. Π/μίον Ἀθηνῶν, Περίοδος Β' τ. 4, 1953-54, σ. 273 ὑποσ. 7.

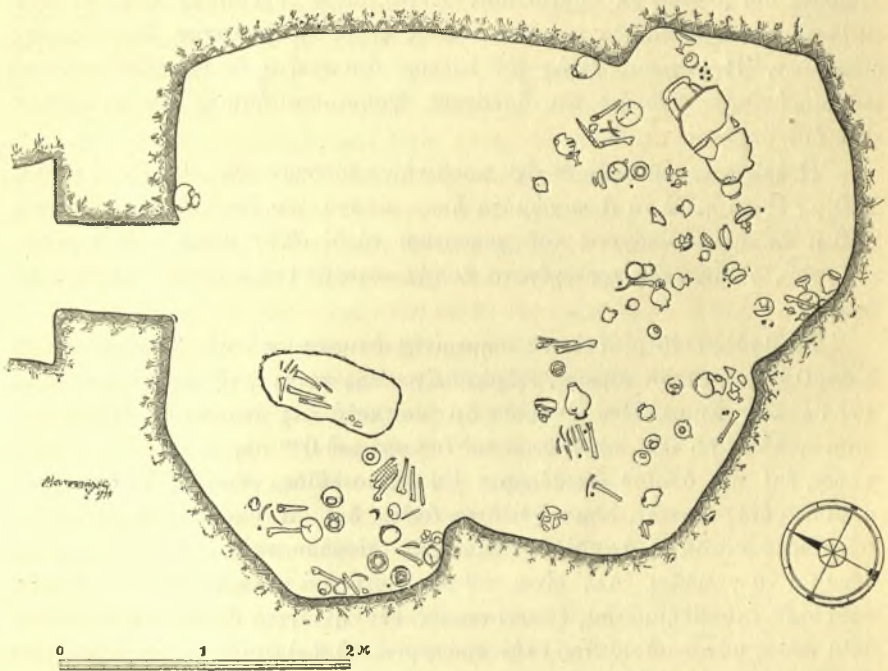
² M. NILSSON, *The Minoan - Mycenaean Religion*, σ. 587 κ.έ.

³ Πρβ. Ι. ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ εἰς ΠΑΕ 1954, σ. 84.

που τῆς προσόψεως ἠνοίγετο τετράπλευρος εἴσοδος, με ἑλαφρῶς καμπύλην τὴν στέγην, φρασσομένη διὰ τοίχου, ὅστις εὐρέθῃ ἄθικτος καὶ καταλαμβάνων ὀλόκληρον τὸ βάθος τοῦ στομίου 0.75 μ. περίπου. Τὸ ὕψος τῆς εἰσόδου εἶναι 1.10 μ. καὶ τὸ πλάτος αὐτῆς 0.60 μ.

Ὁ θάλαμος τοῦ τάφου (εἰκ. 2) ἦτο ἀρκούντως μέγας καὶ τὸ σχῆμα αὐτοῦ

ΘΑΛΑΜΟΣ Α

Εἰκ. 2. Κάτοψις τοῦ θαλάμου τοῦ τάφου Α.

εἶναι ἀκανόνιστον ἀνοιγομένων τῶν πλευρῶν πρὸς Νότον καὶ Δυσμὰς ἐν εἴδει ἔλλειψοειδῶν κογχῶν. Τὸ μέγιστον μῆκος αὐτοῦ εἶναι 5 καὶ τὸ πλάτος 3.80 μέτρων. Τὸ ὕψος δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ὑπολογισθῇ, διότι ὀλόκληρος ἡ στέγη εἶχε καταρρεύσει καὶ ὁ θάλαμος εὐρέθῃ πλήρης χωμάτων. Φαίνεται δὲ ὅτι πλήρωσις τοῦ τάφου διὰ νεροχωμάτων ἐγένετο ἀπὸ παλαιοῦ, διότι τινὰ τῶν ἀγγείων εὐρέθησαν εἰς ὕψος τι ἀπὸ τοῦ δαπέδου ἀνυψωθέντα προφανῶς ὑπὸ τῶν εἰσρεόντων ὑδάτων. Ἐνωθεν τῶν νεροχωμάτων τοῦ πυθμένος εὐρέθη παχὺ στρώμα ἐκ κοκκινωπῶν χωμάτων ἀναμειγμένων μετὰ πετρῶν. Τὸ στρώμα τοῦτο ἐσχηματίσθη ἐκ τῆς ἀποσαθρώσεως τοῦ βράχου, ἐντὸς τοῦ

ὁποίου εἶχε λαξευθῆ ὁ θάλαμος καὶ ὅστις κατὰ τὸ μέρος τοῦτο ἔχει τοιαύτην ὕψην. Ἀνωθεν τῶν ἐρυθρωπῶν χρωμάτων ἀπὸ 0.40 μ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους τὰ χρώματα ἦσαν ὡς καὶ κατὰ τὸν δρόμον φαιόμαυρα ἐκ τῆς καλλιερχειας.

Ἐντὸς τοῦ θαλάμου διεπιστώθησαν 8 τοῦλάχιστον ἀλλεπάλληλοι ταφαί. Ἄλλ' οἱ σκελετοὶ εὐρέθησαν κατὰ τὸ πλεῖστον ἀποσεσθρωμένοι καὶ τινων τὰ ὀστᾶ παραμερισμένα κατὰ τὸ γνωστὸν εἰς τοὺς μεσοελλαδικοὺς καὶ Μυκηναϊκοὺς χρόνους ἔθιμον. Ἐπὶ τοῦ δαπέδου δὲ πρὸς τὴν δυτικὴν πλευρὰν καὶ πλησίον τῆς εἰσόδου εἰς ἀπόστασιν 1.75 μ. ἀπ' αὐτῆς εὐρέθη ἀβαθῆς λάκκος (1×0.40 μ. περίπου) χρησιμεύων προφανῶς ὡς ὀστεοθήκη. Διότι ἐντὸς αὐτοῦ ἐκτὸς ὀστῶν ἐκ συμμαζευμένων σκελετῶν οὐδὲν κτέρισμα εὐρέθη. Εὐρέθησαν δὲ τοιοῦτοι λάκκοι εἰς τάφους τῶν Μυκηνῶν καὶ τῆς Προσύμνης καὶ τελευταίως ὑπ' ἐμοῦ ἐντὸς τοῦ θαλάμου τάφου ἐν Βραυρῶνι καὶ ὀρθῶς παρετηρήθη ὅτι οὗτοι ἐχρησίμευον, κυρίως διὰ τὰ *Disiecta membra*¹, ὡς ὀστεοφυλάκια. Εὐρέθησαν δὲ ἐντὸς τοῦ θαλάμου καὶ μάλιστα κατὰ τὸ ἀπώτερον αὐτοῦ πρὸς Νότον τμήμα καὶ κατὰ τὴν δυτικὴν πλευρὰν 70 περίπου ἄγγεῖα διαφόρων σχημάτων καὶ δὴ 8 ψευδόστομοι ἀμφορίσκοι μὲ σφαιροειδῆ ἢ πεπλατυσμένον κορμόν, διαφόρων διαστάσεων ἀπὸ ὕψους 0.08 - 0.12 μ. τῆς γνωστῆς διακοσμῆσεως ἐκ παραλλήλων ζωνῶν καὶ γραμμῶν, αἵτινες περιθέουσι τὸν κορμόν, καὶ σχηματοποιημένων κοσμημάτων ἐπὶ τοῦ ὤμου, 13 κύλικες μετ' ὕψηλοῦ ἢ βραχέος ποδὸς καὶ μετὰ ταινιοειδῶν ἢ κυλινδρικών λαβῶν ἀνήκουσαι τὸ πλεῖστον εἰς τοὺς τύπους Β καὶ Δ τοῦ STUBBINGS² τῆς Ὑστεροελλαδικῆς III β κυρίως περιόδου, 6 κύπελλα, ἕξ ὧν δύο τύπου Βαφειοῦ (πίν. 28γ) καὶ ἐν μετὰ δύο μικρῶν ὀριζοντιῶν λαβῶν ἐπὶ τοῦ κορμοῦ, 1 κρατηρίσκος, 1 σκυφοειδὲς ἄγγεῖον, 2 ἀλαβαστροειδῆ ἄγγεῖα μετ' ὕψηλοτέρου καὶ οὐχὶ πεπλατυσμένου κορμοῦ, 4 πυξιοειδῆ ἀλάβαστρα μετ' εὐθυγράμμου κορμοῦ, 1 κνάθιον, 2 τρίωτοι (ἀπιοειδεῖς) καὶ 3 δίωτοι (σφαιροειδεῖς) ἀμφορίσκοι, 18 πρόχοι ποικίλου μεγέθους, ἀπὸ 0.08 - 0.27 μ. ὕψους. Ἀπασαὶ εἶναι τοῦ κοινοῦ εἰς τὴν Ἀττικὴν τύπου μετὰ πλατέος λαιμοῦ καὶ σχεδὸν σφαιρικοῦ κορμοῦ, διακοσμούμεναι συνήθως δι' ἀπλῶν γραμμῶν ἐπὶ τῶν χειλέων καὶ τῆς βάσεως. Εὐρέθησαν ἐπίσης μία ὕδρια, 3 ἀσκοειδῆ καὶ 5 ἄγγεῖα τῶν λεγομένων θηλάστρων. Μοναδικὸν διὰ τὸ σχῆμα καὶ τὸ μέγεθος εἶναι μέγας δίωτος ἀμφορεὺς (ὑψ. 0.70 μ.) μετ' ὀρειδοῦς κορμοῦ, πεπλατυσμένων χειλέων καὶ δακτυλιοειδοῦς μικρᾶς βάσεως ἄνευ διακοσμῆσεως. Πολύτιμα κτερίσματα δὲν εὐρέθησαν· μία χαλκῆ μάχαιρα (πίν. 26γ) εὐρέθη κατὰ

¹ Πρὸβ. κυρίως G. MYLONAS εἰς *Studies presented to D. Robinson*, ἔ.ἀ. σ. 89 κ.έ.

² F. H. STUBBINGS, *The mycenaean pottery of Attica*, εἰς *BSA XLII*, 1947, σ. 24 κ.έ.

τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν καὶ 18 ἐκ στεατίτου κομβία, μὲ τὴν κορυφὴν τοῦ κώνου πρὸς τὰ κάτω, εἰς διάφορα σημεῖα τοῦ θαλάμου. Εὐρέθησαν ἐπίσης 5 πῆλινα εἰδώλια, ἕξ ὧν τέσσαρα σχήματος Φ, τὸ δὲ ἕτερον, παριστῶν μορφήν καθημένην ἐπὶ θρόνου καὶ κρατοῦσαν βρέφος, ἀποτελεῖ τὸ πολυτιμότερον εὔρημα τῆς ἀνασκαφῆς.

Εἰδῶλιον καθημένης Θεᾶς (πίν. 26α). Τὸ ὕψος αὐτοῦ εἶναι 0.082 μ., τὸ μέγιστον πλάτος κατὰ τὴν βᾶσιν τοῦ θρόνου 0.047 μ. Ὁ πηλὸς εἶναι ἀνοικτὸς κεραμόχρους καλῶς ὄπτημένος, φέρων λεπτὸν ἐπίχρσιμα τοῦ αὐτοῦ χρώματος. Ὁ θρόνος ἔχει κατασκευασθῆ κεχωρισμένως ἀπὸ τοῦ καθημένου εἰδωλίου, ὅπερ ἐτοποθετήθη ἐπ' αὐτοῦ καὶ συνεκολλήθη διὰ πηλοῦ, ὡς δύναται τις νὰ διακρίνη ἐκ τῆς μάζης τοῦ πηλοῦ, τῆς συνδεύσης τοὺς ἀγκῶνας τοῦ εἰδωλίου μετὰ τῶν ἐσωτερικῶν πλευρῶν τοῦ ἔρεισινώτου. Εἶναι δὲ ὁ θρόνος τριποδικός, πλήρης, μετὰ καμπύλου, δηλαδὴ, συνεχοῦς ἔρεισινώτου, ἄνευ τρημάτων, τοῦ ὑπὸ τοῦ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΜΥΛΩΝΑ¹ καθορισθέντος τύπου Α. Μοναδικήν, καθ' ὅσον γνωρίζω, μορφήν παρουσιάζουν οἱ πόδες, οἵτινες δὲν ἔχουν τὸ γνωστὸν κυλινδρικὸν σχῆμα μετ' ὀξυτέρας, ὡς συνήθως, πρὸς τὰ κάτω καταλήξεως ἀλλὰ τετραπλεύρου ἕδρας (πλάτους 0.018 - 0.022), ἀποτελοῦντες οἰονεὶ συνέχειαν τῶν τριῶν ὀρθογωνίων, ἐγκαρσίως τοποθετουμένων ἐδρῶν, δηλουμένων διὰ τῆς γραπτῆς διακοσμῆσεως ὡς σχηματιζουσῶν τὸ καμπύλον σῶμα τοῦ θρόνου. Χωρίζεται δηλαδὴ δλόκληρος ἡ ἔξωτερικὴ ἐπιφάνεια τοῦ θρόνου δι' ἕξ καθέτων παχειῶν γραμμῶν καστανοῦ στιλπνοῦ χρώματος εἰς τρεῖς ἕδρας, αἵτινες διὰ τῆς συνεχίσεως τῶν γραμμῶν καὶ ἐπὶ τῶν καθέτων ἀκμῶν τῶν τετραπλεύρων ποδῶν, ἀποτελοῦν συνεχῆς ὄλον. Ἔχουν οὕτως οἱ πόδες τὸ αὐτὸ πλάτος τῶν γραπτῶν ἐδρῶν. Ἐκάστη ἕδρα χωρίζεται πάλιν δι' ὀριζοντίων γραμμῶν εἰς τετράγωνα—τρια αἱ πλάγαι, τέσσαρα ἡ ὀπισθία—ἐντὸς τῶν ὁποίων ὑπάρχει βουνοειδὲς κόσμημα, μελανοῦ χρώματος καὶ στιγμῶν κατὰ τὴν περίμετρον. Μεταξὺ τῶν γραφομένων τούτων ἐδρῶν σχηματίζονται τριγωνικοὶ ἀδιακόσμητοι χώροι ἀντιστοιχοῦντες πρὸς τὰ μεταξὺ τῶν ποδῶν κενὰ διαστήματα. Οὕτως ἠθέλησε, νομίζω, ὁ ἀγγειογράφος νὰ δηλώσῃ τὴν τεκτονικὴν μορφήν τοῦ θρόνου συγκεimenήν ἐκ τριῶν σανίδων τοποθετουμένων ἐγκαρσίως καὶ ἐφαπτομένων κατὰ μίαν τῶν ἄνω γωνιῶν. Μεταξὺ αὐτῶν ὑπῆρχον κενοὶ χῶροι, διότι ἐτοποθετοῦντο πλαγίως πρὸς σχηματισμὸν τοῦ κοίλου τοῦ θρόνου καὶ συνεδέοντο μεταξὺ τῶν διὰ τῆς ὀριζοντίας σανίδος, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἐκάθητο². Καὶ ἡ μορφή

¹ G. MYLONAS, Seated and multiple mycenaean figurines, εἰς «The Aegean and the near East», Studies pres. to H. Goldman, σ. 114' πρβ. καὶ Ν. ΠΛΑΤΩΝΑ, Μινωϊκοὶ θρόνοι, εἰς Κρητικὰ Χρονικὰ 1951, σ. 398 κ.έ.

² Ὅτι οἱ θρόνοι οὗτοι ἀναπαριστοῦν ξύλινα πρότυπα παρατήρησεν ἤδη ὁ C. BLEGEN, Prosymna, σ. 367' πρβ. καὶ G. MYLONAS, ἔ.ἀ. σ. 118, ὅστις εἰσάγει τὴν

λοιπὸν τοῦ θρόνου τούτου, καίτοι πλαστικῶς ἀποδίδεται πλήρης καὶ συνεχῆς, θὰ ἦτο τοῦ τύπου Β, μετὰ τρημάτων δηλαδὴ ἐπὶ τοῦ ἔρεισινώτου. Σημειωτέον ὅτι οἱ δύο πλάγιοι πόδες ζεύγνυνται διὰ τοξοειδοῦς πλαστικῆς ταινίας, διακοσμουμένης δι' ἀπλῶν γραμμῶν, πρὸς δὴλωσιν προφανῶς τῆς σανίδος ξεύξεως ἢ τοῦ ὑποποδίου

Ἐπὶ τοῦ θρόνου ἔχει τοποθετηθῆ καὶ προσαρμοσθῆ διὰ πηλοῦ ὅστις, ὡς εἴπομεν, φαίνεται ἐπὶ τῶν ἀγκῶνων καὶ τοῦ τραχήλου, εἰδῶλιον καθημένης γυναικείας μορφῆς. Παρίσταται δὲ αὕτη γυμνὴ ἔχουσα τὴν κεφαλὴν κατὰ τὸν γνωστὸν τύπον τῶν Μυκηναϊκῶν εἰδωλίων, διαφέρουσα ὅμως τούτων κατὰ τὴν ἀπόδοσιν τοῦ σώματος. Τοῦτο ἀποδίδεται πλαστικῶς δι' ἐντόνου χωρισμοῦ τῶν ποδῶν στηριζομένων ἐπὶ τοῦ ὑποποδίου. Εἶναι φανερὰ ἢ προσπάθεια τοῦ τεχνίτου νὰ ἀποδώσῃ καὶ τὴν πρὸς τὰ κάτω λέπτυνσιν τῶν κνημῶν καὶ τῶν μηρῶν τὰς παχύτερας διαστάσεις. Ἡ φυσιοκρατικὴ αὕτη διάθεσις παρατηρεῖται καὶ εἰς τὴν ἀπόδοσιν τοῦ στήθους καὶ τῶν χειρῶν, διὰ τῶν ὁποίων ἢ γυναικεῖα αὕτη μορφή κρατεῖ εἰς τὴν ἀριστερὰν ἀγκάλῃν τὸ βρέφος - εἰδῶλιον. Διὰ καστανοῦ σιλιπνοῦ χρώματος καλύπτονται αἱ ἐμπρόσθιοι ἐπιφάνειαι τῶν ποδῶν καὶ μέρος τοῦ κορμοῦ. Ἀποτελεῖ οὕτω τὸ θαυμάσιον τοῦτο πῆλινον εἰδῶλιον ἓνα τῶν τελειότερων τύπων, ἀπὸ ἀπόψεως ἐπιμελημένης ἐργασίας καὶ πλαστικῆς τελειότητος.

Γεννᾶται διὰ τοῦτο τὸ ἐρώτημα, ἂν καὶ τὸ εἰδῶλιον τοῦτο ἀποτελεῖ ἀπλῶς κτέρισμα νεκροῦ, ὅπως παραδέχεται ὁ NILSSON, γενικῶς διὰ τὰ εἰδῶλια τὰ εὐρισκόμενα ἐντὸς τάφων ¹, εἴτε ταῦτα εἶναι ἀπλᾶ εἴτε ἐπὶ θρόνου εἴτε καὶ κρατοῦντα βρέφη. Τὴν θεωρίαν ταύτην τοῦ σοφοῦ ἐρευνητοῦ διστάζω νὰ θεωρήσω ὡς ἀπόλυτον. Διότι ἐξ αὐτῶν τούτων τῶν τάφων τῆς Βούλας ἔχομεν καὶ ἄλλα παραδείγματα κτερισμάτων, τῶν ὁποίων τὴν λατρευτικὴν σημασίαν δὲν δυνάμεθα νὰ παραγνωρίσωμεν. Παραπέμπω εἰς τὴν λατρευτικὴν, κατὰ τὴν ἡμετέραν γνώμην, μικρὰν πρόχουν, μετὰ γραπτῆς παραστάσεως Θεᾶς, τὴν δημοσιευθεῖσαν ἐν τῇ ἐκθέσει μου τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ παρελθόντος ἔτους ², ἐκ τοῦ 3ου τάφου τῆς Βούλας. Πιστεύω δηλαδὴ ὅτι, ὅπως ἔχομεν καὶ ἄλλου εἴδους κτερίσματα ἐκ τάφων μετὰ λατρευτικοῦ προορισμοῦ, τὸ αὐτὸ δυνάμεθα νὰ παραδεχθῶμεν καὶ διὰ τινὰ εἰδῶλια ὠρισμένου τύπου, ὡς τῶν καθημένων μορφῶν μετὰ ἢ ἄνευ βρέφους ἢ τῶν ἀπλῶν καὶ διπλῶν μετὰ βρέφους ὀρθίων εἰδωλίων. Τὰ τελευταῖα ταῦτα ὁ Γ. ΜΥΛΩΝΑΣ θεωρεῖ ὅτι παρι-

ἀποψιν ὅτι οἱ τριποδικοὶ θρόνοι ἦσαν τὸ εἰδικὸν κάθισμα θεοτήτων. Τοῦτο εἶναι δυνατὸν, ἀλλὰ τεκτονικῶς, νομίζω, δύναται νὰ ἐρμηνευθῆ ἢ τριποδικῆ μορφῆ.

¹ M. NILSSON, ἔ. ἀ. σ. 307.

² ΠΑΕ 1954, σ. 79 κ.ε. Πρβ. ἐπίσης τὸ ἐκ τοῦ αὐτοῦ τάφου προερχόμενον εἰδῶλιον μορφῆς καθημένης ἐπὶ θρόνου καὶ τὸ ἐκ τοῦ 6ου τάφου τρίμορφον εἰδῶλιον, ΠΑΕ ἔ. ἀ. σ. 81 καὶ 85 εἰκ. 7 καὶ 11.

στοῦν θείας τροφούς, τὰς οὕτως ὀνομαζομένας *Κουροτρόφους*¹. Καθημένην θεάν *κουροτρόφον* παριστᾷ, νομίζω, καὶ τὸ ἡμέτερον εἰδώλιον.² Ἀπὸ ἀπόψεως τύπου πλησιέστερον εὐρίσκεται πρὸς τοῦτο τὸ εἰδώλιον τοῦ Λούβρου³, προερχόμενον, ὡς ἀναφέρεται, ἐκ Μυκηνῶν (:) καὶ περιγραφόμενον ὡς «καθημένη θεὰ μετὰ βρέφους ἐπὶ τῶν γονάτων». Ὑστερεῖ ὁμως τοῦτο τοῦ ἡμέτερου ἀπὸ ἀπόψεως τεχνικῆς τελειότητος καὶ ἀποδόσεως. Ἡ θέσις εὐρέσεως αὐτοῦ ἐν τῷ τάφῳ δὲν δύναται νὰ βοηθήσῃ ἀπολύτως περὶ τοῦ εἴδους τοῦ νεκροῦ εἰς ὃν ἀνήκει. Διότι πλησίον αὐτοῦ δὲν εὐρέθη σκελετός. Ἴσως ὁμως τοῦτο βοηθεῖ εἰς τὴν ὑπόθεσιν ὅτι ἀποτελεῖ κτέρισμα βρέφους, τοῦ ὁποίου ὁ σκελετός ἀπεσαθρῶθη ἐκ τῆς πτώσεως τῆς στέγης. Ὑπὲρ τῆς ἀπόψεως ταύτης συνηγορεῖ ἡ ἀνεύρεσις ἑκατέρωθεν αὐτοῦ δύο εἰδωλίων σχήματος Φ καὶ πλησίον αὐτῶν θηλάστρου, ἀγγελίου ἀποτελοῦντος κυρίως κτέρισμα παιδίων. Τείνω διὰ τοῦτο νὰ παραδεχθῶ ὅτι ἡ καθημένη μετὰ βρέφους ἐπὶ θρόνου μορφή παριστᾷ τὴν Μεγάλην Θεάν, *Γῆν κουροτρόφον*, τὴν προστάτιδα τῶν παιδίων, τῆς εὐφορίας καὶ πολυτεκνίας, τὴν *Γαῖαν παμμήτειραν* τοῦ Ὀμηρικοῦ ὕμνου (ὕμν. XXX) καὶ ὅτι θείας τροφούς, νύμφας, παριστοῦν τὰ ἑκατέρωθεν εὐρεθέντα Φοειδῆ εἰδώλια.

Ὡς *κουροτρόφος* ἐλατρεύετο ἡ Μήτηρ Γῆ κυρίως ἐν Ἀττικῇ καὶ μέγας ἀριθμὸς τοιούτων εἰδωλίων προέρχεται μάλιστα ἐκ τῶν ὑστερομυκηναϊκῶν θαλαμοειδῶν τάφων τῆς Ἀττικῆς. Ἴσως δὲν εἶναι ἐκ τούτου τυχαῖον τὸ γεγονός ὅτι τὴν παράστασιν ταύτην γνωρίζομεν ἐξ ἱστορικῶν πηγῶν, συνδεομένων μάλιστα πρὸς τὴν Ἀττικὴν, ὅπου καὶ κατὰ τὴν τελετὴν τοῦ γάμου καὶ κατὰ τὰ προχαριστήρια πιθανῶς προσέφερον παρὰ τὴν Ἀθηναῖν θυσίαν εἰς τὴν Γῆν ὑπὸ τὴν ιδιότητα αὐτῆς ὡς *κουροτρόφου*⁴. Καὶ ὁ σύνδεσμος αὐτῆς πρὸς τὸν Ἐρεχθεά ἢ Ἐριχθόνιον, μίαν τῶν ὑποστάσεων τοῦ *θείου βρέφους*, κατ' ἐξοχὴν δὲ γηγενῆ ἦρωα, γεννηθέντα ὑπὸ τῆς Γῆς καὶ ἀνατραφέντα ὑπὸ τῆς Ἀθηναῖς⁴, δεικνύει ἔντονον καὶ ἀρχαιοτάτην τὴν λατρείαν τῆς Γῆς ὡς *κουροτρόφου*. Ὡς τοιαύτη ἐλατρεύετο εἰς ἰδιαίτερον ἱερὸν κατὰ τὴν νοτίαν

¹ G. MYLONAS, Seated and multiple mycenaean figurines, ἔ.ἀ. σ. 120.

² Encyclopédie photographique de l'art. Le musée du Louvre II, σ. 165 καὶ Catalogue raisonné des figurines... Grecques, Étrusques et Romaines. I Époque préhellénique... σ. 1-2, πίν. I A3' πρβ. καὶ G. MYLONAS, ἔ.ἀ. σ. 115 πίν. XV, 7.

³ MOMMSEN, Heort. 8. WELCKER, Griechische Götterlehre I, 327. ΣΟΥΙΔΑΣ ἐν λ. *κουροτρόφος*, ἔνθα καὶ ἀναφέρεται ὅτι νόμος ὑπῆρχεν ἐν Ἀττικῇ, καθ' ὃν ἦτο καθιερωμένον *τοὺς θύοντάς τιμι θεῶ ταύτη προθύειν* πρβ. καὶ L. DEUBNER, Attische Feste, σ. 17.

⁴ ΟΜ. Ἰλ. Β 547: *Ἐρεχθῆος μεγαλήτορος, ὃν ποτ' Ἀθήνη θρέψε Διὸς θυγάτηρ τέκε δὲ ζειδῶρος ἄρουρα* τὴν ἔννοιαν ταύτην τῆς Γῆς ὡς Μητρὸς Θεᾶς εὐρίσκομεν καὶ παρ' ΑἰΣΧΥΛΩ. Χορηφ. 128 καὶ Πρωμηθ. 88.

κλιτὴν τῆς Ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηναίων μετὰ τῆς Δήμητρος Χλόης¹ καὶ κατὰ τοὺς δήμους, ὡς ἐν Φλύα², ἐν Μαραθῶνι³, Ἐρχιά⁴ κ.λ.π.

Ἄλλὰ καὶ ὡς προστάτις τῶν νεκρῶν ἐλατρεύετο ἡ Γῆ κυρίως ἐν Ἀττικῇ καὶ μετὰ τὸν ἐνταφιασμὸν προσεφέροντο, κατ' ἔθιμον εισαχθὲν ὑπὸ τοῦ Κέκροπος, καρποὶ εἰς αὐτήν⁵. Ἔθυον δὲ καὶ κατὰ τὰ Γενέσια τὴν 5ῃν Βοηδρομιῶνος εἰς τὴν Γῆν, ὡς ἀναφέρεται ὑπὸ τοῦ ΗΣΥΧΙΟΥ ἐν λ. Γενέσια ἑορτῇ πένθιμος Ἀθηναίους. οἱ δὲ τὰ Νεκύσια καὶ ἐν ἡ ἡμέρᾳ τῇ Γῆ θύουσι. Δὲν δυνάμεθα δὲ νὰ ἀποκλείσωμεν τὴν ἄποψιν ὅτι Γενέσια καὶ Νεκύσια ἀντιπροσωπεύουν τὴν ἰδέαν ὅτι ἡ ζωὴ καὶ ὁ θάνατος προέρχονται ἐκ τῆς Γῆς⁶, ἢ τὰ πάντα τίκτεται, θρέερασά τ' αὐθις τῶνδε κῆμα λαμβάνει⁷.

Ἄλλ' ὑπερβαίνει τὰ ὅρια τῆς παρουσίας ἐκθέσεως ἡ πλήρης ἐξέτασις τοῦ θέματος τούτου τοῦ συνδέσμου καὶ τῆς σχέσεως δηλαδή, ἣν δύνανται νὰ ἔχουν χαρακτηριστικά τινα εἰδῶλια εὐρισκόμενα ἐντὸς Μυκηναϊκῶν τάφων. Πιστεύω ὅμως ὅτι τὰ ὀλίγα ἀνωτέρω λεχθέντα δύνανται νὰ βοηθήσωσιν εἰς τὴν ἄποψιν ὅτι τοῦλάχιστον τὰ συνδεόμενα πρὸς παιδικὰς ταφὰς εἰδῶλια ἔχουσι σχέσιν πρὸς τὴν προϊστορικὴν Μητέρα Θεάν, τῆς ὁποίας ἡ ἐπιβίωσις τῆς λατρείας ἐν Ἀττικῇ πολλαχῶς μαρτυρεῖται κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους, ὡς *κουροτρόφον* καὶ *Γῆς Παμμήτορος*, προστάτιδος θεᾶς τῶν νεκρῶν.

Τάφος Β (εἰκ. 3). Τὴν ἰδίαν κατεύθυνσιν ἐκ Βορρᾶ πρὸς Νότον εἶχε καὶ ὁ δρόμος τοῦ τάφου τούτου. Τὸ μῆκος αὐτοῦ εἶναι 11.20 μ. καὶ τὸ πλάτος 1 μέτρον περίπου κατὰ τὴν ἀρχήν, φθάνον μέχρις 1.40 μ. περίπου κατὰ τὴν πρόσοψιν. Οὐδεμίαν κόγχην εὐρέθη λελαξευμένη κατὰ τὰς πλευρὰς αὐτοῦ. Εὐρέθη ὅμως εἰς ἀπόστασιν τριῶν περίπου μέτρων ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ δρόμου λακκοειδῆς τάφος, μῆκ. 1.40 μ., πλ. 0.51 μ. καὶ βάθ. 1 μ. περίπου, καλυπτόμενος διὰ πλακῶν, ἐντὸς τοῦ ὁποίου εὐρέθη σκελετὸς ὠρίμου ἀτόμου εἰς συνεσταλμέ-

¹ ΠΑΥΣΑΝ. I 22, 3 ἰδὲ καὶ I 24, 3 καὶ 28, 6.

² ΠΑΥΣΑΝ. I 31, 4 καὶ IV 1, 5.

³ IG. II² 1358 5, 14, 13, 37, 42, 46, 56.

⁴ Ἐν ἀνεκδότῳ ἱερᾷ ἐπιγραφῇ ἐκ Σπᾶτων Ἀττικῆς ἐξάκις ἀναφέρεται θυσία τῇ *κουροτρόφῳ* καὶ δὴ A 28: *Κουροτρόφῳ ἐν Δελφίνῳ*, A 61: *κουροτρόφῳ ἐν πόλει*, B 10: *κουροτρόφῳ [ἐν Ἐκά]της*, B 36: *κουροτρόφῳ ἐν Πρασ Ἐρχιάσι*, Γ 6: *Κουροτρόφῳ ἐς Σωτιδῶν*, Δ 6: *Κουροτρόφῳ ἐπὶ τῷ ἄκρῳ Ἐρχιά*.

Γενικωτέραν βιβλιογραφίαν περὶ τῆς λατρείας τῆς Γῆς ἰδὲ M. NILSSON εἰς *Geschichte d. griech. Religion. Hdb. V. 2, 1, σ. 427 κ.ε.* Περὶ τῆς ἐν Ἀττικῇ λατρείας S. SOLDERS, *Die ausserstädtischen Kulte und die Einigung Attikas*, σ. 50.

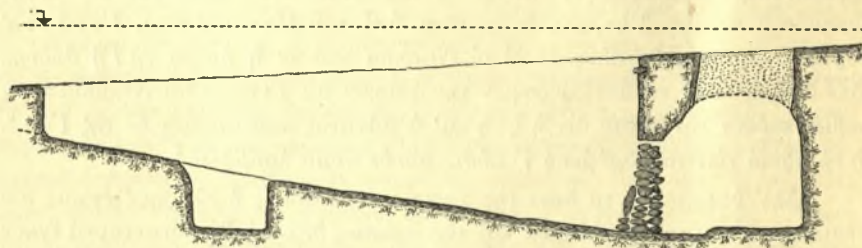
⁵ CICERO, *de leg* 2, 25.

⁶ Τὴν ἄποψιν ταύτην τοῦ O. KERN, *Religion d. Griechen*, I 36 ἀποκρούει ὁ L. DEUBNER, ἔ. ἀ. σ. 229.

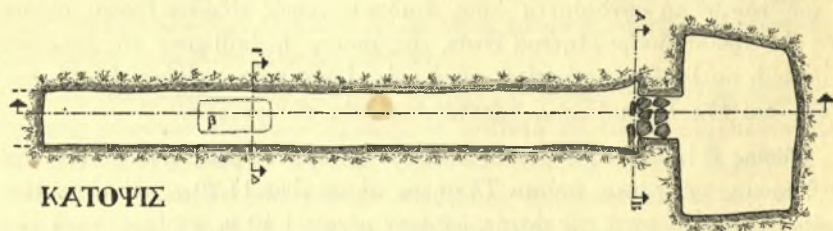
⁷ ΑἴΣΧ. *Χοηφ.* 127 κ.ε.

νην στάσιν καὶ δύο ἀγγεῖα, κρατηρίσκος καὶ κύλιξ, ἄνευ διακοσμήσεως. Ἡ ἐπίκωσις τοῦ δρόμου ἦτο ἡ αὐτὴ πρὸς τὴν τοῦ Α τάφου, ἔχουσα βάθος κατὰ

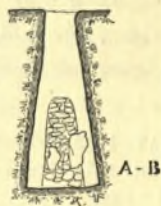
ΤΑΦΟΣ Β

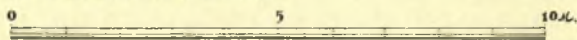
ΤΟΜΗ ΚΑΤΑ ΜΗΚΟΣ

ΚΑΤΟΨΙΣ

ΤΟΜΑΙ ΕΓΚΑΡΣΙΟΙ

Η. Μουτσόπουλος

Εἰκ. 3. Κάτοψις καὶ τομαὶ τοῦ Β τάφου.

τὴν πρόσοψιν τοῦ θαλάμου 3.25 μ. Σημειωτέον ὅτι καὶ ἐνταῦθα εὐρέθη εἰς τὸ ἐπίπεδον τῆς παλαιᾶς ἐπιφανείας ἐπὶ τῆς προσόψεως, εἰς βάθος δηλ. 0.25 μ. ἀπὸ τῆς σημερινῆς, λίθος - σῆμα ὡς ἐπὶ τῶν Α, 5 καὶ 6 τάφων¹. Τὸ

¹ Ἴδὲ ἀνωτέρω σ. 81 καὶ σημ. 3.

ὕψος τῆς προσόψεως ἦτο 3.25 μ. καὶ τὸ πλάτος αὐτῆς κατὰ τὸ δάπεδον τοῦ δρόμου 1.40 μ. Ἐπὶ αὐτῆς δὲ ἠνοίγετο κατὰ τὸ κέντρον εἴσοδος, ἔχουσα κάτω μὲν πλάτος 0.80 μ. στενουμένη δὲ ἄνω μέχρι πλάτους 0.40 μ. μετὰ τοξοειδοῦς ὑπερθυρίου. Ἡ εἴσοδος ἐφράσσετο, ὡς συνήθως, διὰ τοίχου, ἐκ δύο ἀλλεπαλλήλων σειρῶν λίθων, ὅστις κατελάμβανε μέρος μόνον τοῦ βάρους τοῦ στομίου ἔχων πλάτος 0.70 μ. περίπου, ἐνῶ τὸ στόμιον εἶχε βάθος 0.90 μ. Τὸ ὕψος τῆς εἰσόδου ἦτο 1.60 μ. Ὁ θάλαμος ἐν συγκρίσει πρὸς τὸν δρόμον εἶνε μικρός, ἔχων σχῆμα κανονικὸν ὀρθογώνιον πλ. 4.40 μ. καὶ μεγίστου βάρους 2.30 μ. Καὶ τὸ ὕψος τοῦ θαλάμου τούτου δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ὑπολογισθῇ, διότι ἡ στέγη εἶχε καταρρεύσει. Ἐντὸς αὐτοῦ εὐρέθησαν ὀστᾶ ἐκ τεσσάρων σκελετῶν καὶ 12 διαφόρων σχημάτων ἀγγεῖα, ἦτοι 2 ψευδόστομοι ἀμφορίσκοι, ὕψ. 0.17 καὶ 0.18 μ., πηλοῦ ὑπερύθρου μετ' ἐπιχρίσματος ὑπολεύκου καὶ διακοσμήσεως, χρώματος μελανοῦ πρὸς καστανόν, ζωνῶν ἐπὶ τοῦ κορμοῦ καὶ ἐσχηματοποιημένων γραμμικῶν ἢ γωνιωδῶν κοσμημάτων ἐπὶ τοῦ ὤμου· 2 κύλικες ἐξ ὧν ἡ μία, ὕψ. 0.12 μ., τοῦ τύπου Β τοῦ STUBBINGS, ἀνήκει εἰς τὴν παλαιότεραν φάσιν τῆς ὑστεροελλαδικῆς III περιόδου μετὰ ταινιοειδεῖς λαβὰς καὶ καστανὴν βαφὴν ἐσωτερικῶς καὶ ἐξωτερικῶς, ἡ δὲ ἄλλη εἶναι τοῦ ἐξειλιγμένου τύπου F2 μετὰ ὑψηλὸν πόδα ὕψ. 0.17, πεπλατυσμένην βάσιν, ταινιοειδεῖς λαβὰς καὶ χεῖλος πρὸς τὰ ἔξω ἀποκλίνοντα, ἀδιακόσμητοι δὲ ἐντελῶς 2 τρίωτοι ἀμφορίσκοι, ἐξ ὧν ὁ εἷς, ὕψ. 0.114, πηλοῦ ἐρυθροποῦ φέρει ἀπλῆν διακόσμησιν ζωνῶν ἐπὶ τοῦ κορμοῦ καὶ δακτυλίων κατὰ τὴν βάσιν καὶ τὸν λαιμόν, ὁ δὲ ἕτερος εἶναι ἐκ λευκοῦ πηλοῦ μετ' ἐπιχρίσματος ὁμοιοχρώμου, ἀπολεπισθέντος κατὰ μέγα μέρος, καὶ διακοσμήσεως δακτυλίων κατὰ τὸν κορμόν καὶ λοξῶν γραμμῶν ἐπὶ τοῦ ὤμου· εἷς ἀβαφῆς ἀμφορίσκος, ὕψ. 0.225, μετὰ ραμφοειδοῦς προχοῆς (πίν. 27α)· 3 πρόχοι τοῦ ἀπλοῦ τύπου Δ, τοῦ ὁποίου μέγαν ἀριθμὸν γνωρίζομεν ἐξ Ἀττικῆς τῆς τελευταίας φάσεως τῆς ΥΕ III περιόδου. Τούτων αἱ δύο εἶναι ἀδιακόσμητοι, ἡ δὲ ἑτέρα φέρει ἐκτὸς τῆς συνήθους γραπτῆς διακοσμήσεως ἀπλῶν δακτυλίων κατὰ τὰ χεῖλη, τὸν λαιμόν καὶ τὸν κορμόν καὶ σπειροειδῆ ἐπὶ τοῦ ὤμου ἐξ ἀπλῶν σπειρῶν διακόσμησιν, ἣτις δὲν ἀπαντᾶται ἐπὶ ἄλλων παρομοίου σχήματος ἀγγείων ἐξ Ἀττικῆς· εἷς καδίσκος (πίν. 27γ), ὕψ. 0.068, μετὰ πλατέων χειλῶν, μετὰ γεφύρας προχοῆς καὶ ὀριζοντιῶν λαβῶν ἐπὶ τοῦ κορμοῦ, πηλοῦ ὑποκιτρίνου καὶ ὁμοιοχρώμου ἐπιχρίσματος, διακοσμούμενος διὰ παχειῶν ζωνῶν καὶ δακτυλίων κατὰ τὴν βάσιν καὶ ὀμορρόθων γωνιῶν κατὰ τὸ ἄνω μέρος τοῦ κορμοῦ. Ἡ ἐντόνως κἀθετος κἀτοιψὶς τοῦ ἄνω μέρους τοῦ κορμοῦ κατατάσσει τὸ ἀγγεῖον εἰς τοὺς τελευταίους ΥΕ III χρόνους· ἀγγεῖον - φλάσκη (πίν. 27β), ὕψ. 0.145, πηλοῦ κεραμόχρου μετ' ὑπολεύκου ἐπιχρίσματος, δακτυλιοσχήμου βάσεως καὶ κυλινδρικῶν λαβῶν ἀροχομένων ἀπὸ τοῦ μέσου τοῦ λαιμοῦ καὶ καταληγόντων ἐπὶ τοῦ ὤμου. Εἰς ἐκατέραν τῶν ὄψεων φέρει διακόσμησιν ἐξ ὀμοκέντρων κύκλων καὶ ὀφθαλ-

μοῦ κατὰ τὸ κέντρον. Ὁ μεταξὺ τῶν λαβῶν χῶρος πληροῦται δι' ἐσχηματοποιημένου ἄνθους. Εἰδῶλια δὲν εὐρέθησαν ἐντὸς τοῦ τάφου. Καὶ γενικῶς, καίτοι μεγαλύτερος τοῦ Α, ὑπῆρξε πτωχὸς εἰς κτερίσματα.

Τάφος Γ. Σημαντικώτατος ἀπὸ ἀπόψεως ἀρχιτεκτονικῆς καὶ εὐρημάτων ἦτο ὁ Γ τάφος. Καὶ ὁ δρόμος τούτου εἶχε τὴν αὐτὴν πρὸς τοὺς προηγουμένους κατεύθυνσιν, μῆκος 10.10 μ. καὶ πλάτος 1 μέτρου κατὰ τὴν ἀρχὴν καὶ 1.40 μ. κατὰ τὴν πρόσοψιν τοῦ θαλάμου. Αἱ ἐπιχώσεις τοῦ τε δρόμου καὶ τοῦ θαλάμου ἦσαν αἱ αὐταὶ ὡς τῶν λοιπῶν τάφων. Ἐπὶ ἀμφοτέρων τῶν πλευρῶν τοῦ δρόμου εὐρέθησαν λελαξευμένα 4 κόγχαι, 3 ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς καὶ μία ἐπὶ τῆς δυτικῆς, ὀρισθεῖσαι διὰ μικρῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων καὶ ἀραβικῶν ἀριθμῶν γ 1 - γ 4. Ἐκ τούτων ἡ γ 1 ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς εὐρέθη εἰς ἀπόστασιν 1.50 μ. ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ δρόμου καὶ εἰς τὸ αὐτὸ ἐπίπεδον πρὸς τὸ δάπεδον αὐτοῦ, μέρος μάλιστα τοῦ ὁποῦ ἀνεσκάφη ὁμοῦ μετὰ τοῦ δαπέδου τῆς κόγχης, σχηματισθέντος οὕτω εὐρέος λάκκου περιλαμβάνοντος τὸ δάπεδον τῆς κόγχης μετὰ μεγάλου τμήματος τοῦ δαπέδου τοῦ δρόμου μέχρι σχεδὸν τῆς δυτικῆς πλευρᾶς. Τὸ πλάτος τῆς κυρίως κόγχης ἦτο 1.05 μ., τὸ βάθος — ἀπὸ τοῦ δρόμου πρὸς ἀνατολὰς — 0.70 μ. καὶ τὸ ὕψος 0.70 μ. ἐφράσσετο δὲ αὕτη διὰ ξηροτοίχου. Ἐντὸς αὐτῆς εὐρέθησαν 4 κρανία παίδων κατὰ τὴν ἀνατολικὴν πρὸς τὸ βάθος πλευρᾶν, εἰδῶλιον σχήματος Φ καὶ 9 ἀγγεῖα διαφόρων σχημάτων, 3 πρόχοι τοῦ γνωστοῦ ἐκ τῆς Ἀττικῆς τύπου Δ, ἕξ ὧν ἡ μία ἄνευ διακοσμῆσεως αἱ δὲ δύο ἄλλαι μεθ' ἀπλῆς διακοσμῆσεως, δακτυλίων καὶ παχέων ζωνῶν περὶ τὴν βάσιν, 2 ἀλαβαστροειδῆ ἀγγεῖα μεθ' ὑψηλοτέρου κορμοῦ καὶ καθέτου ἐπιφανείας τοῦ κορμοῦ, δύο θήλαστρα, εἰς τρίτωτος ἀμφορίσκος, πηλοῦ ἐρυθροποῦ καὶ καλῶς ὠπτημένου, μετ' ἐλαφρῶς ἀνοικτοτέρου ἐπιχρίσματος καὶ διακοσμῆσεως γραπτῶν δακτυλίων περὶ τὸν κορμὸν καὶ ἀλλεπαλλήλων ἡμικυκλίων κατὰ τὸν ὄμον καὶ ἕν ἀβαθὲς κύπελλον — ἀρυτήρ (πίν. 28β) μετὰ ταινιοειδοῦς ὑψηλῆς λαβῆς καὶ ταπεινῆς δακτυλιοσχίμου βάσεως.

Ἡ γ 2 κόγχη ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς ἀπέχει 5 περίπου μέτρα ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ δρόμου, ἔχουσα πλάτος 0.96 μ., βάθος 0.60 μ. καὶ ὕψος 0.57 μ., καὶ τὸ δάπεδον τῆς κόγχης ταύτης εὐρίσκετο εἰς τὸ αὐτὸ ἐπίπεδον πρὸς τὸ δάπεδον τοῦ δρόμου, ἐφράσσετο δὲ καὶ αὐτῆς δι' ἀπλῆς σειρᾶς λίθων. Ἐντὸς αὐτῆς εὐρέθη κρανίον παιδὸς καὶ ἕν μικρὸν βαθὺ κύπελλον μετὰ διπλῆς δακτυλιοειδοῦς βάσεως, λαβῆς ταινιοειδοῦς καθέτου, καλυπτόμενον διὰ μελανοῦ βερνικίου

Ἐπὶ τῆς αὐτῆς πλευρᾶς καὶ πολὺ πλησίον τῆς προσόψεως τοῦ θαλάμου, εἰς ἀπόστασιν 2.50 μ. ἀπ' αὐτῆς, εὐρέθη καὶ ἄλλη κόγχη, ἡ γ 4. Καὶ ταύτης τὸ δάπεδον εἶχεν ἐσκαφῆ μέχρι βάθους 0.42 μ. καὶ ὁ λάκκος οὗτος ἐξετείνετο μέχρι τοῦ μέσου περίπου πλάτους τοῦ δρόμου, καλυπτόμενος κατὰ τὴν ἐξο-

χὴν ταύτην διὰ πλακῶν. Ἡ κυρίως κόγχη εἶχε πλάτος 1 περίπου μέτρου καὶ βάθος 0.55 καὶ ἐφράσσετο διὰ λίθων. Ἐντὸς αὐτῆς εὐρέθη σκελετὸς μικροῦ παιδὸς μὲ τὴν κεφαλὴν πρὸς Νότον καὶ εἰς στάσιν συνεσταλμένην. Πλησίον τοῦ κορμοῦ τοῦ νεκροῦ εὐρέθησαν πολλοὶ χάνδραι ἐκ φαγεντιανῆς, ὑαλομάζης, κορνεάλης, ἐν σφονδύλιον ἐκ στεατίτου καὶ 5 πήλινα ἀγγεῖα, 3 ψευδόστομοι ἀμφορίσκοι, ἀρίστης κατασκευῆς, ἔξ ὧν ὁ εἷς ἐκ πηλοῦ ὑπερῦθρου καὶ ὁμόχρου ἐπιχρίσματος φέρει διακόσμησιν ζωνῶν καὶ δακτυλίων ἐπὶ τοῦ κορμοῦ καὶ ἀλλεπαλλήλων ὁμάδων ἔξ ὁμορρόθων γωνιῶν ἐπὶ τοῦ ὤμου, ὁ ἕτερος ἐκ πηλοῦ ὑποκιτρίνου φέρει τὴν αὐτὴν διακόσμησιν ἐπὶ τοῦ κορμοῦ καὶ τεθλασμένων γραμμῶν κατὰ τὸν ὦμον καὶ ὁ τρίτος ἐκ πηλοῦ ὑπερῦθρου καὶ ὑποκιτρίνου ἐπιχρίσματος φέρει τὴν αὐτὴν πρὸς τοὺς δύο ἄλλους διακόσμησιν, διαφέρει ὅμως τούτων κατὰ τὸ σχῆμα τοῦ κορμοῦ, ὅπερ εἶναι σχεδὸν σφαιροειδὲς καὶ τὴν διακόσμησιν τοῦ ὤμου (κιγκλιδωτόν), ἣτις ἐπιτρέπει παλαιότεραν χρονολόγησιν (ΥΕ III α), εἷς καδίσκος ἔχων ραμφοειδῆ προχοὴν μετὰ γεφύρας καὶ ἀπλῆ πρόχους, ὡς αἱ ἀνωτέρω περιγραφόμενα τῆς κόγχης γ 1.

Ἐπὶ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ δρόμου, εἰς ἀπόστασιν 3.25 μ. ἀπὸ τῆς ἀρχῆς εὐρέθη ἡ γ 3 κόγχη. Τὸ πλάτος ταύτης ἦτο 0.90 μ. καὶ τὸ βάθος 0.50 μ. Τὸ ὕψος αὐτῆς κατὰ προσέγγισιν δύναται νὰ ὑπολογισθῇ, διότι τὸ ἄνω μέρος μετὰ τῆς ὀροφῆς κατεστράφη κατὰ τὴν σκαφὴν τῶν θεμελίων τῆς ἀνεγειρομένης οἰκίας. Ἀλλὰ τὸ περιεχόμενον ἔμεινεν ἄθικτον. Εἶναι δὲ αὕτη λελαξευμένη εἰς ὕψος 0.75 μ. περίπου ἀπὸ τοῦ δαπέδου τοῦ δρόμου. Ἐντὸς αὐτῆς εὐρέθησαν τὰ λείψανα ἐκ σκελετοῦ μικροῦ παιδὸς καὶ ἐν ἀγγεῖον, σκύφος, ὕψ. 0.125, πηλοῦ κεραμόχρου καὶ κακῆς ὀπτήσεως μετ' ἐπιχρίσματος ὁμοιοχρώμου, καλυπτόμενος διὰ βαφῆς καστανόχρου καὶ δύο ὀριζοντίων λαβῶν μετὰ ἐλαφρᾶς πρὸς τὰ ἄνω ἀποκλίσεως.

Ἐπὶ τοῦ δαπέδου τοῦ δρόμου εὐρέθησαν δύο λακκοειδεῖς ταφαί, ἔξ ὧν ἡ πρώτη ἀπέτεχν ἐλάχιστον ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ δρόμου (0.30 μ.), ἡ δὲ ἄλλη 2.25 μ. ἐπ' αὐτῆς. Ὁ πρῶτος λάκκος, ὑπὸ σημεῖον γ, εἶχε μῆκος 1.24 μ. πλάτος 0.42 μ. καὶ βάθος μέγιστον 1.45 μ., σμικρυνόμενος εἰς βάθος 0.50 μ. καὶ σχηματίζον κατὰ τὴν πρὸς Νότον πλευρὰν βαθμίδα - πατούσαν, ἐκαλύπτετο δὲ διὰ πλακῶν ἐκ ψαμμίτου. Ἐντὸς αὐτοῦ εὐρέθη σκελετὸς παιδὸς ὠρίμου, εἰς στάσιν συνεσταλμένην καὶ μὲ τὴν κεφαλὴν πρὸς Νότον, τέσσαρα ἐκ στεατίτου σφονδύλια, 3 χάνδραι ἔξ ὀστοῦ καὶ 2 ἀγγεῖα εἰς σφαιροειδῆς ἀμφορίσκος, ὕψ. 0.095 μ., μετὰ σφαιροειδοῦς κορμοῦ, πεπλατυσμένων χειλέων καὶ ἀπλῆς ἐκ δακτυλίων διακοσμῆσεως καὶ εἰς ψευδόστομος μετὰ σφαιρικοῦ κορμοῦ καὶ ταπεινῆς βάσεως, πηλοῦ κεραμόχρου καὶ ὑπολεύκου ἐπιχρίσματος διακοσμούμενος κατὰ τὸν κορμὸν διὰ δακτυλίων καὶ ζωνῶν καὶ ἐσχηματοποιημένων ἀνθέων κατὰ τὸν ὦμον· εἶναι τοῦ τύπου Α, κοινοῦ σχήματος ἐν Ἀττικῇ.

Ὁ ἕτερος λάκκος, ὑπὸ σημεῖον γ 5, μήκους 1.78 μ. πλάτους 0.58 μ. καὶ

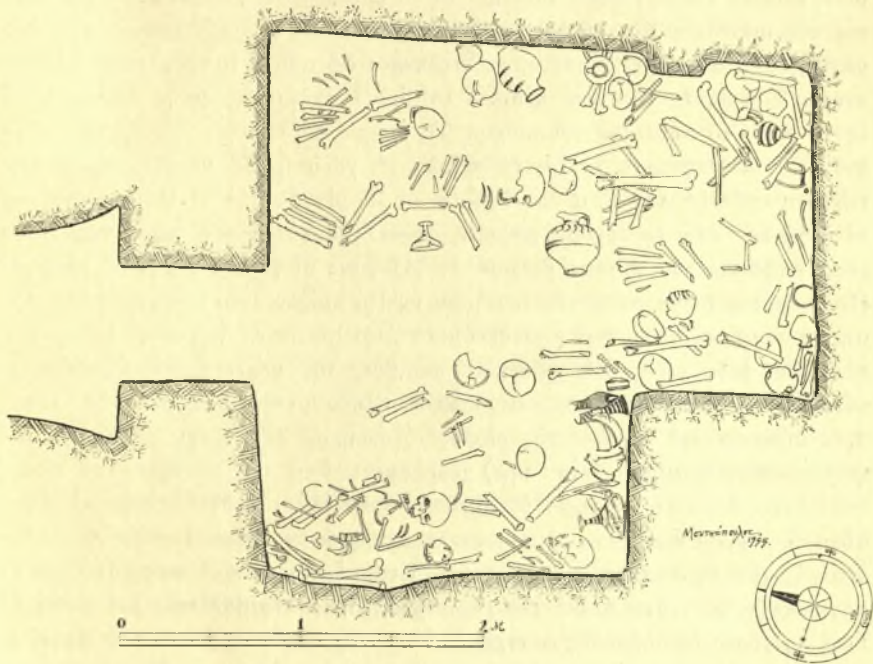
μεγίστου βάρους 1.12 μ. περίπου, ἐκαλύπτετο καὶ αὐτὸς διὰ πλακῶν ἐκ ψαμμίτου καὶ περιεῖχε σκελετὸν μικροῦ παιδὸς μὲ τὴν κεφαλὴν πάλιν πρὸς Νότον καὶ εἰς συνεσταλμένην σιάσιν. Ἐντὸς αὐτοῦ εὐρέθησαν τρία ἀγγεῖα, ἀλαβαστροειδῆς τοῦ κοινοῦ ἐν Ἀττικῇ σχήματος C τοῦ STUBBINGS μετὰ καθέτου κατόψεως τῆς ἐπιφανείας τοῦ κορμοῦ καὶ διακοσμήσεως παχειῶν ζωνῶν κατὰ τὸν κορμὸν καὶ ὁμάδων καθέτων γραμμῶν κατὰ τὸν ὄμον, ψευδόστομος ἀμφορίσκος, ὕψ. 0.12, κοσμούμενος διὰ δακτυλίων καὶ ζωνῶν κατὰ τὸν κορμὸν καὶ κιγκλιωτοῦ καὶ ὁμορρόθων γωνιῶν κατὰ τὸν ὄμον — εἶναι τοῦ ἐξειλιγμένου σχήματος J, σπανιωτάτου ἐν Ἀττικῇ καὶ τῇ ἡπειρωτικῇ Ἑλλάδι — καὶ θήλαστρον, ὕψ. 0.162, ἐξ ὑποκιτρίνου πηλοῦ καλυπτόμενον διὰ βερνικίου μελανοῦ πρὸς καστανὸν ἄνευ ἄλλης διακοσμήσεως.

Ἡ πρόσοψις τοῦ θαλάμου ἔχει κατὰ τὸ δάπεδον τοῦ δρόμου πλάτος 1.40 μ. καὶ ὕψος μέχρι τῆς σημερινῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους 3.15 μ. εἰς τὸ κέντρον ταύτης ἠνοίγετο ἡ εἴσοδος σχεδὸν ὀρθογώνιος, ἔχουσα ὕψ. 1.40 μ. καὶ πλάτος κάτω 0.65 μ., φρασσομένη διὰ ξηρολιθιάς, ἣτις κατελάμβανεν ὀλόκληρον σχεδὸν τὸ βάθος τοῦ στομίου 0.80 μ. Ὁ θάλαμος (εἰκ. 4) εἶναι τετράπλευρος ἔχων μέγιστον πλάτος 3 περίπου μέτρων καὶ βάθος ἀπὸ τοῦ στομίου πρὸς Νότον 2 μέτρων. Ἀλλὰ πρὸς τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τὸ βάθος αὐτοῦ ἐπαυξάνεται κατὰ ἓν εἰσέτι μέτρον διὰ τῆς λαξέυσεως τετραπλεύρου κόγχης πλ. 1.80 καὶ βάθους 1 μέτρον. Ἐντὸς τῆς κόγχης ταύτης εὐρέθησαν παραμερισμένοι οἱ σκελετοὶ 8 τοῦλάχιστον νεκρῶν· 6 ἕτεροι σκελετοὶ εὐρέθησαν εἰς σιάσιν συνεσταλμένην κατὰ τὸν ὑπόλοιπον χῶρον τοῦ θαλάμου. Εἰδώλια ἢ ἄλλα πολύτιμα κτερίσματα, ἐκτὸς ἑνὸς ἐκ στεατίτου σφονδυλίου, δὲν εὐρέθησαν. Ὑπῆρχον ὁμως παρὰ τοὺς σκελετοὺς 21 πῆλινα ἀγγεῖα καὶ δὴ τὰ ὠραιότερα τῆς ἐφετινῆς ἀνασκαφῆς.

Ἐκ τούτων ἐν ἀρτόσχημον ἀγγεῖον εἶναι τοῦ αὐτοῦ τύπου καὶ διακοσμήσεως πρὸς τὰ ἐν τῇ κόγχῃ γ 1 καὶ τῷ λάκκῳ γ 5 εὐρεθέντα μετὰ κυρτομένου χείλους καὶ καθέτου κατόψεως τῆς ἐπιφανείας τοῦ κορμοῦ· 3 ψευδόστομοι ἀμφορίσκοι, ἐξ ὧν 2 εἶναι τοῦ, μετὰ σφαιροειδοῦς κορμοῦ, τύπου ὁ δὲ ἕτερος μετὰ πεπλατυσμένου κορμοῦ ἐν εἴδει ἀλαβάστρου. Οἱ δύο πρῶτοι, πηλοῦ κεραμόχρου ὁ εἰς, ὑποκιτρίνου ὁ ἕτερος, φέρουν ἐπὶ τοῦ κορμοῦ τὴν συνήθη διακόσμησιν ζωνῶν καὶ δακτυλίων καὶ ἐπὶ τοῦ ὄμου ὁμάδας ἐξ ὁμορρόθων γωνιῶν, ὁ δὲ τρίτος, ὑποκιτρίνου πηλοῦ, φέρει διακόσμησιν ἐκ παχειῶν ζωνῶν καὶ δακτυλίων· ἐν ἀσκοειδῆς ἀγγεῖον πηλοῦ ἐρυθροποῦ μεθ' ὑπολεύκου ἐπιχρίσματος, ἀδιακόσμητος· εἰς δίωτος ἀμφορίσκος (bottle shaped jug) δύο κύλικες ἐξ ὧν ἡ μία μεθ' ὑψηλοῦ ποδὸς καὶ ἀβαθοῦς σχετικῶς κορμοῦ, εἶναι τοῦ συνηθεστάτου ἐν Ἀττικῇ σχήματος (Δ) ἐκ κεραμόχρου πηλοῦ καὶ διακοσμήσεως ἐσχηματοποιημένου ὀστρακοειδοῦς, ἡ δὲ ἄλλη εἶναι μικρῶν διαστάσεων, ὕψ. 0.108, καὶ εἶναι τοῦ χαρακτηριστικοῦ τύπου τῶν κυ-

λίκων, αἵτινες ἔχουν τὸ ἄνω μέρος τοῦ κορμοῦ κάθετον ἐν εἴδει πλατείας ζώνης. Εἶναι ἐντελῶς ἀδιακόσμητοι, φέρουσι μόνον ὑπόλευκον ἔντονον ἐπίχρυσμα ἐπὶ τοῦ κεραμόχρου πηλοῦ· ἐν βαθὺ κύπελλον ἀδιακόσμητον καὶ 3 ἀβαθῆ ἔξ ὧν χαρακτηριστικὸν εἶναι ἓν (πίν. 27ε) μετὰ καθέτου ταινιοσχήμου

ΘΑΛΑΜΟΣ Γ

Εἰκ. 4. Κάτοψις τοῦ θαλάμου τοῦ τάφου Γ.

λαβῆς, ἔξ ὑποκιτρίνου πηλοῦ καὶ διακοσμήσεως διαστίκτη (stipple) τοῦ δευτέρου εἴδους τοῦ FURUMARK¹, δι' ἧς κοσμοῦνται κυρίως ἀγγεῖα τῆς παλαιότερας Ὑστεροελλαδικῆς III περιόδου καὶ σπανίως ἀπαντᾷ ἐν Ἀττικῇ· 5 μικρὰ σκυφοειδῆ ἀγγεῖα διακοσμούμενα διὰ μελανοῦ βερνικίου καὶ ἀπλῶν δακτυλίων καὶ 4 πρόχοι, ἔξ ὧν ἡ μία μεγαλυτέρα, ὑψ. 0.24, ἔχει ραμφοειδῆ προχοήν καὶ κοσμεῖται διὰ δακτυλίων κατὰ τὸν κορμὸν καὶ κυματοειδῶν γραμμῶν κατὰ

¹ A. FURUMARK, *The mycenaean Pottery. Analysis and Classification*, σ. 422 εἰκ. 73. Ἴδὲ καὶ F. STUBBINGS, ἔ. ἀ. σ. 34.

τὸν ὄμον (πίν. 27ε) αἱ δὲ ἄλλαι εἶναι κοιναὶ ἐν Ἀττικῇ κακῆς ὀπτήσεως καὶ ἀπλῆς ἐκ δακτυλίων κατὰ τὸν κορμὸν διακοσμῆσεως.

Τὸ σπουδαιότερον ὄμμα εὗρημα τοῦ τάφου Γ ἦτο ἀγγεῖον ἐν σχήματι κοίλου ὑποδήματος ἢ πεδίλου (πίν. 25β,γ) ἐκ πηλοῦ ὑπολευκού καὶ ὁμόχρου ἐπιχρίσματος διασωθὲν ἀκέραιον ἐκτὸς μικρᾶς ἀποκρούσεως κατὰ τὴν πτέρναν καὶ τὴν ἀκμὴν. Ἔχει μέγιστον ὕψ. 0.15 μ. καὶ μῆκος καττύματος 0.21 μ. Τοῦτου ἡ κάτω ἐπιφάνεια διακοσμεῖται δι' ἄλλεπαλλήλων πυκνῶν κυματοειδῶν γραμμῶν, ἐνῶ αἱ πλάγια ὄψεις διατηροῦσι τὸ ὑποκίτρινον χροῶμα τοῦ ἐπιχρίσματος παραμένονσαι ἀδιακόσμητοι, ὑποδηλοῦσαι τὸ φυσικὸν χροῶμα τοῦ δέρματος, ὅπερ ἀπετέλει τὸ κάττυμα. Στρέφεται δὲ τοῦτο ἔμπρὸς πρὸς τὰ ἄνω, σχηματίζον ἀκμὴν ἐξ οὗ τὸ πέδιλον λαμβάνει σχῆμα πρύμνης ἀκάτου, ἀνάλογον πρὸς τὰ σημερινὰ τσαρούχια. Τὸ σχῆμα τοῦτο τοῦ ὑποδήματος εἶναι πιθανῶς τὰ λεγόμενα κοῖλα, τὰ πέδιλα εἰς γόνυ ἢ εἰς μέσην κνήμην ἀνατείνοντα τοῦ ΗΡΟΔΟΤΟΥ, ἅτινα ἔφερον οἱ Σαράγγαι καὶ οἱ Παφλαγόνες καὶ οἱ Θρᾶκες¹ τῶν ἱστορικῶν χρόνων, παραπλήσια πιθανῶς πρὸς τὰς Βοιωτικὰς ἐμβάδας, τὰς ὁποίας ἔφερον ἐν Ἀθήναις οἱ γέροντες καὶ οἱ πτωχοί². Πρὸς ταύτας διέφερον μόνον ὅτι ἦσαν ὑψηλὰ καλύπτοντα καὶ μέρος τῆς κνήμης, προσαρμοζόμενα καὶ προσδεδεμένα περὶ αὐτὴν δι' ἱμάντων. Εἶναι λοιπὸν εἶδος ἐνδρομίδος. Εἰς τὸ ἄκρον ἀκριβῶς τῆς ράχεως τοῦ ὑποδήματος κάτωθεν τῆς ἀκμῆς σχηματίζεται κύκλος πληροῦμενος διὰ μελανῆς βαφῆς πρὸς δήλωσιν τοῦ κόμβου τῆς ραφῆς, ὁλόκληρος δὲ ἡ ράχις κοσμεῖται διὰ τεθλασμένων γραμμῶν (zig-zag) χωριζομένη ἀπὸ τῆς γεφύρας τοῦ ποδὸς διὰ ζώνης, ἐντὸς τῆς ὁποίας ὑπάρχουν ἄλλεπαλλήλοι κάθετοι γραμμαί. Αὐτὴ αὕτη ἡ γέφυρα κοσμεῖται διὰ μικρῶν τετραγώνων (σκάκι) περικλειομένων ἐντὸς ζωνῶν ἐξ ἄλλεπαλλήλων γωνιῶν. Ἐτέρα ζώνη μὲ καθέτους πάλιν γραμμὰς χωρίζει τὸν κάτω πόδα ἀπὸ τῆς κνήμης, ἣτις περιβάλλεται διὰ συνεχοῦς παχείας γραμμῆς δηλούσης συνεχῆ ἱμάντα μέχρι τῶν χειλέων τοῦ ἀγγείου. Ἄλλ' ἰδιαίτερα φροντὶς καταβάλλεται διὰ τὴν διακόσμησιν τοῦ καλύπτοντος τοὺς ἀστραγάλους καὶ τὸ περὶ αὐτοὺς μέρος τῆς πτέρνης τμήματος τοῦ ὑποδήματος. Δύο ἐκατέρωθεν πλατεῖαι ζῶναι, ὀριζόμεναι διὰ μελανῶν γραμμῶν ἐν εἴδει τόξων, σχηματίζον κατὰ τὰς δύο πλευρὰς ἡμικυκλικοὺς χώρους, οἵτινες χωρίζονται εἰς ἐπτὰ ἕκαστος ἐγκαρσίας ζῶνας διακοσμουμένας διὰ κυματοειδοῦς συνεχοῦς κοσμήματος μετὰ στιγμῶν ἐκατέρωθεν τῶν ἐξάρσεων. Ἐντὸς τῶν δύο πλατειῶν ἐκατέρωθεν ζωνῶν ὑπάρχουν αἰωρούμεναι, ἀπλαῖ ἔλικες. Τὸ ὀπίσθιον μέρος τῆς πτέρνης κοσμεῖται διὰ συνεχοῦς ἐκ διπλῶν γραμμῶν σιγμοειδοῦς σπείρας (band-spiral).

¹ ΗΡΟΔ. VII 67 καὶ 72.

² ΗΡΟΔ. I 195. ΑΡΙΣΤΟΦ. Ἰππ. 870 καὶ Νεφ. 858 ΙΣ. 5, 11.

Ἡ ἐξαιρετικῶς ἐπιμελεημένη αὕτη διακόσμησης τοῦ ἀγγείου ὑποδεικνύει ὅτι δὲν προωρίζετο τοῦτο δι' ἀπλῆν χρῆσιν καὶ προσέτι ὅτι τὸ πέδιλον, ὅπερ ἀναπαριστᾷ, δὲν ἦτο ἐκ τῶν πρὸς κοινὴν καθημερινὴν ἀμφοῖσιν. Ἀπετέλει τι τὸ μοναδικὸν καὶ ἐξαιρετικόν, θεῖόν τι, ὅπερ μόνον θεοὶ ἢ ἦρωες ἢ βασιλεῖς καὶ οὐχὶ κοινοὶ θνητοὶ ἠδύναντο νὰ φέρουν. Τὸ ὄνομασα πέδιλον ὀρμώμενος μάλιστα ἐκ τοῦ εἵδους τῆς διακοσμῆσεως τῆς πτέρνης, τῶν αἰωρουμένων ἐλίκων καὶ τοῦ ἀραιοῦ φολιδωτοῦ τοῦ σχηματιζομένου ἐκ τῶν ἀγράφων κενῶν, τῶν σχηματιζομένων μεταξὺ τῶν γραφομένων μελανῶν κυματοειδῶν ἐξάρσεων τῶν πλαγίων ὄψεων τῆς πτέρνης, διακοσμῆσεως, ἥτις ἐνθυμίζει πτίλα¹. Ἄν οὕτω πρέπει νὰ ἐρμηνευθῇ ἡ διακόσμησης δὲν δυσκολοῦμεθα νὰ ἐνθυμηθῶμεν τὰ κατὰ πέδιλα ἀμβρόσια χρύσεια, τὰ πτερόεντα πέδιλα², ἅτινα φέρουν ὁ Ἑρμῆς καὶ ὁ Περσεύς. Τὰ ραμφοειδῆ ἐξ ἄλλου πέδιλα, συνηθέστατα ἀπαντῶντα εἰς Κρητομυκηναϊκὰς παραστάσεις, ὡς π.χ. τῶν ἀνδρῶν τῶν ποτηρίων τοῦ Βαφειοῦ³, καὶ ἐπὶ μνημείων τῶν ἱστορικῶν χρόνων, ἦσαν χαρακτηριστικὰ τῶν Χιτιτικῶν, οἵτινες ἐξ αὐτῶν κυρίως ἀναγνωρίζονται ἐπὶ Ἀσσυριακῶν, Περσικῶν καὶ Αἴγυπτιακῶν μνημείων⁴. Ἐφέροντο προνομιακῶς ὑπὸ τῶν εὐγενῶν καὶ τῶν ἀνωτέρων ἀξιοματούχων, διέφερον δὲ μόνον τῶν Κρητομυκηναϊκῶν ὅτι ἡ καμπύλη τοῦ ράμφους δὲν ἦτο ἔντονος ἀλλ' ἀπλῶς τὸ ἐπίπεδον κάττυμα ἐστρέφετο κατὰ τὸ ἄκρον πρὸς τὰ ἄνω⁵. Χαραριστικὸν παράδειγμα Χιτιτικοῦ σανδαλίου εἶναι τὸ ἀνευρεθὲν τελευταίως εἰς Kültepe πῆλινον ὁμοίωμα, ἐλάχιστον διαφέρον τοῦ ἰδικοῦ μας⁶, ὅπερ ἀποδίδεται μὲ περισσοτέραν πλαστικότητα καὶ ἀκριβείαν ἀντιστοιχοῦσαν πληρέστερον πρὸς τὸ σχῆμα τοῦ ποδός.

Πιστεύω διὰ ταῦτα εἰς τὸν λατρευτικὸν καὶ συμβολικὸν χαρακτῆρα τοῦ ἀγγείου. Πῆλινα ὁμοιώματα ὑποδημάτων, ὡς κτερίσματα τάφων, ἔχομεν καὶ ἐκ τῶν ἱστορικῶν χρόνων καὶ ὡς παραδείγματα ἀναφέρω τὰ ἀνευρεθέντα ἐν ταῖς Ἀμερικανικαῖς ἀνασκαφαῖς τῆς Ἀγορᾶς τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἐν Ἐλευσίνι⁷. Ἄλλ' ἐκ τῆς Μυκηναϊκῆς περιόδου, ἐν μόνον γνωρίζω παρόμοιον παράδει-

¹ Τὴν αὐτὴν ἐντύπωσιν ἐσχημάτισεν εὐθύς ἀμέσως, μόλις εἶδε τὸ ἀγγεῖον, ὁ σεβαστὸς καθηγητῆς Α. Wace.

² ΟΜ. Ἰλ. Ω 341. ΗΣΙΟΔ. Ἄσπις Ἡρ. 220.

³ ΑΕ 1889, σ. 160 ὑποσ. 2. Ἐπὶ ἐκ στεατίτου ρυτοῦ τοῦ ἐκ Μαλατάτα Ἐπιδαύρου ἰδὲ ΠΑΕ 1950, σ. 200.

⁴ PERROT - CHIRIEZ, τ. IV εἰκ. 262, 269 πίν. VIII, τ. II σ. 553 καὶ τ. V σ. 832 εἰκ. 489.

⁵ Α. EVANS, Pal. of Minos, II 727.

⁶ Ἰδὲ εἰκόνα εἰς O. R. GURNEY, The Hittites, πίν 24.

⁷ Hesperia 18, 1949, 282, 287, 296-7 πίν. 67 καὶ 70· πρβλ. καὶ πίν. 71 διὰ τὸ τῆς Ἐλευσίνος.

γμα, προερχόμενον καὶ τοῦτο ἐξ Ἀττικῆς καὶ δωρηθὲν εἰς τὸ Ἐθνικὸν Ἀρχαιολογικὸν Μουσεῖον ὑπὸ τῆς Ἑταιρείας Φίλων τοῦ Μουσείου¹.

Ἡ ἐντὸς τάφων λοιπὸν τοποθέτησις ὁμοιωμάτων ὑποδημάτων, συνήθεια παρουσιαζομένη ἐν Ἑλλάδι ἤδη ἀπὸ τῶν Μυκηναϊκῶν χρόνων, εἶναι δυνατὸν νὰ συνδέεται πρὸς ταφικὸν ἔθιμον, ἀνάλογον πρὸς τὸ ἐν Αἰγύπτῳ, ὅπου ἐπιστεύετο ὅτι τὰ ὑποδήματα ἐχρησίμευον εἰς τὸν νεκρὸν διὰ τὸ ταξιδιὸν του πρὸς τὸν κάτω κόσμον².

Τάφος Δ. Εἰς ἀπόστασιν 4 μ. ἀπὸ τοῦ δρόμου τοῦ Γ τάφου εὐρέθῃ ὁ δρόμος τοῦ δυτικώτερον κειμένου Δ. Ἡ ἀρχὴ τοῦ δρόμου εἶχε καταστροφῇ ἐκ τῆς ἀνορύξεως ἀσβεστολάκκου ἀλλὰ τὸ μήκος αὐτοῦ δύναται νὰ ὑπολογισθῇ εἰς 10 περίπου μέτρα. Εἶχε τὴν αὐτὴν κατασκευὴν καὶ ἀρχιτεκτονικὴν μορφήν πρὸς τοὺς προηγουμένους μὲ τὴν διαφορὰν μόνον ὅτι κατὰ τὸ κατωφερὲς δάπεδον τοῦ δρόμου παρετηρήθησαν 3 βαθμίδες λελαξευμέναι ἐν τῷ βράχῳ, ἐξ ὧν ἡ μὲν πρώτη εὐρίσκετο εἰς ἀπόστασιν 5 περίπου μέτρων ἀπὸ τῆς προσόψεως τοῦ θαλάμου, ἡ δευτέρα 3.50 μ. καὶ ἡ τρίτη 2.20 μ. ἀπ' αὐτῆς. Εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ δρόμου εὐρίσκετο λακκοειδῆς ταφὴ καταστροφεῖσα ὅμως ἐκ τῆς κατασκευῆς τῶν θεμελίων καὶ κατὰ τὴν δυτικὴν πλευρὰν κόγχη εἰς τὸ ἐπίπεδον τοῦ δαπέδου τοῦ δρόμου, ὅπερ ἐν μέρει εἶχε κατὰ τὸ σημεῖον τοῦτο ἐσκαφῇ διὰ τὴν διεύρυνσιν τῆς κόγχης. Εἶχεν αὕτη μῆκος 1.10 μ., ὕψ. 0.65 καὶ βάθος 0.70 μ. καὶ ἦτο, ὡς συνήθως, κεκλεισμένη διὰ ξηρολιθιάς. Περιεῖχε σκελετὸν ὄριμου παιδὸς εἰς συνεσταλμένην στάσιν μὲ τὴν κεφαλὴν πρὸς Βορρᾶν καὶ παρὰ τοὺς πόδας πρόχουν ἀπλῆν ἄνευ διακοσμῆσεως. Ἡ πρόσοψις τοῦ θαλάμου εἶχε πλάτος κάτω 1.45 μ. καὶ ὕψος μέχρι τῆς σημερινῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους 2.25 μ., εἰς τὸ μέσον δὲ αὐτῆς, πλησιέστερον πρὸς τὴν ἀνατολικὴν τοῦ δρόμου πλευρὰν, ἠνοίγετο θύρα, ὕψ. 1.10 μ. καὶ πλ. 0.70, μετὰ τοξοειδοῦς ὑπερθυρίου. Ἐκλείετο καὶ αὕτη διὰ τοίχου παχέος καταλαμβάνοντος ὀλόκληρον τὸ βάθος τοῦ στομίου 0.60 μ. περίπου. Ἐντὸς τῶν ἐπιχώσεων τοῦ δρόμου καὶ εἰς βάθος 0.29 μ. ἀπὸ τοῦ ἐδάφους, ἐπὶ τοῦ παλαιοῦ λοιπὸν ἐπιπέδου (niveau) τῆς ἐπιφανείας, εὐρέθῃ κατὰ τὸ μέσον περίπου, εἰς ἀπόστασιν 5 μέτρων ἀπὸ τῆς προσόψεως, μεγάλη πλάξ, 0.43 μ. μήκους καὶ 0.50 μ. πλάτους, ἐπὶ τῆς ὁποίας τὰ χῶματα ἦσαν μελανὰ ἐκ τῆς πυρᾶς. Πλησίον δὲ αὐτῆς εὐρέθησαν ἐντὸς τῶν χωμάτων ὄστρακα, ἐξ ὧν ἠδυνήθημεν νὰ συναρμολογήσωμεν πυξίδα τῶν τελευταίων γεωμετρικῶν χρόνων (πίν. 28ε). Παρὰ τὴν ἐκ τῆς καλλιεργείας διατάραξιν τῶν χωμάτων κατὰ τὸ σημεῖον τοῦτο εἶναι φανερόν ὅτι ἔχομεν ἐνταῦθα νέαν ἀπόδειξιν περὶ τῆς λατρείας

¹ F. STUBBINGS, ἔ.ἀ. σ. 55 εἰκ. 24.

² MASPERO, Guide², σ. 491. P. PERDRIZET, Les terres cuites grecques d'Égypte de la collection Funguet I, σ. 146 ἀρ. 401 κ.έ.